

Értelmileg akadályozott óvodás vak gyermekek fejlesztésének sajátosságai

ÁRKOSSY ZSUZSANNA – MIHÁLY ODETTE

(Közlésre érkezett: 2001. január 5.)

A kezdetekről

Iskolánkban 1982-től kapnak rendszeres gyógypedagógiai megsegítést a halmozottan sérült (vak és értelmileg akadályozott) fiatalok.

Az óvodásokkal való foglalkozás azonban csak a '90-es évek elején kezdődött el. Az első időben egy-egy értelmileg akadályozott kicsi fejlesztését az ép értelműek csoportjában (7-9 fő) próbálták meg a gyógypedagógusok. A tapasztalatok alapján nem bizonyult jónak ez a nagyobb létszámú csoportban való fejlesztés: kevés egyéni foglalkozásra jutott idő a halmozottan sérült gyermekek számára. A csoportos játékba, foglalkozásba viszont – állapotuk miatt – legtöbbször nem voltak bevonhatók. Ezért 1992-től külön, kisebb létszámú csoportokban történik a velük való foglalkozás. Ezekben a „speciális csoport”-okban a 3-4 kicsi gyakorlatilag egyéni fejlesztést kap, de szoknia kell a társakhoz való alkalmazkodást is.

A kezdeti munkához a legnagyobb szakmai segítséget Lilli Nielsen tanulmányai [1.2.], valamint német- és lengyelországi utazásaink tapasztalatai jelentették. Nehézséget okozott az első években a kevés speciális eszköz. Azóta ezek száma folyamatosan bővül – jórészt saját készítésűekkel.

1999 tavaszán elkészítettük az értelmileg akadályozott vak óvodások – Magyarországon első [3.] – nevelési programját. Ez az alapidokumentum tartalmazza szakmai munkánk súlypontjait, elveit.

A jelen

Szervezeti keretek, alapelvek

A csoportok kialakításánál fontos szempont, hogy lehetőleg hasonló képességű gyermekek legyenek együtt. Ennek megítélésében a Látásvizsgáló Ország-

gos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ szakvéleménye, a szülők beszámolója és a leendő óvodások megfigyelése (különböző előzetes ismerkedéseken) van segítségünkre. A csoportvezető gyógypedagógusok munkáját segíti egy asszisztens. A rászoruló kicsikkel rendszeresen foglalkozik gyógytornász is. Ismerjük és fejlesztő munkánkba beépítjük a szenzoros integrációs terápiát.

Kiemelt szerepe van a foglalkozásokon a zenének, illetve a sokféle hangszerrel való ismerkedésnek. Főként ritmushangszereket használunk, melyek nagyon népszerűek gyermekeink körében.

A csoporton belül a gyermekekkel egyénileg foglalkozunk: a gyermek egyéniségéhez, képességeihez illeszkedő, a tanév elején kidolgozott *egyéni fejlesztési terv* alapján. A gyógypedagógus úgy osztja be a csoport, azon belül a gyerekek idejét, hogy mindenkire és minél többféle tevékenységi formára jusson idő.

Nagy hangsúlyt fektetünk a *napirend* kialakítására és betartására, amely nemcsak biztonságot ad a gyermeknek, hanem a naponta ismétlődő szituációkhoz kapcsolódva beszédértése, kommunikációs készsége is fejlődik.

Ugyancsak kiemelt szerepe van nálunk a *biztonságos környezet* kialakításának. A csoportszobában lévő bútorok stabilak, hosszú ideig ugyanazon a helyen állnak. A gyermekek által könnyen elérhető játékok, eszközök nem veszélyesek. Fontos, hogy ismerjék meg a kicsinyek a játszóterületüket, a számukra kedves játékokat mindig azonos helyen találják meg. Fokozottan figyelünk arra, hogy ne keltsen félelmet a gyermekekben egy váratlan zaj, ne legyen hangoskodás, kiabálás a fejük fölött.

Évente rövid videofilmet készítünk óvodásaink fejlődéséről.

A gyermekek bemutatása

Az 1999/2000-es tanévben két csoportban nyolc kisgyermekkel foglalkoztunk.

Valamennyien koraszülöttek, szemészeti diagnózisuk: Retinopathia.

Az 1. számú táblázatban mutatjuk be a hat leány és két fiú további főbb adatait:

1.sz. táblázat

A halmozottan sérült vak óvodások főbb adatai

Születési súly	Látásteljesítmény	Kommunikációs szint	Mozgás-tájékozódás
600-850 gr 4 fő	Vizus: 0 4 fő	Nem beszél 2 fő	Nagyon bizonytalan 2 fő
900-1200 gr 2 fő	Vizus: fényérzékeny 3 fő	Gyakran echolál 3 fő	Bizonytalan 3 fő
1200 gr fölött 2 fő	Vizus: ujjolvasó 1 fő	Egyszerű kérdésre válaszol 3 fő	Állapotának megfelelő 3 fő

A gyógypedagógiai fejlesztés kiemelt területei

Mozgás-, tájékozódás-, tapintásfejlesztés

A súlyosan látássérült és értelmileg akadályozott gyermekek mozgása többnyire visszafogott, bizonytalan. Inkább passzív, nem szívesen változtatják a helyzetüket: kevés olyan inger van, amely felkelti az érdeklődésüket. Nagyon sok esetben nem öröm számukra a mozgás, hanem nehéz, erejüket meghaladó funkció.

Sok gyermekünkre jellemzőek az intenzív fej-, kézmozgások, forgások, melyek állandóan ismétlődnek, és sokszor bizarnak tűnnek. Az okok leggyakrabban az ingerszegény környezetben, illetve a mozgáshiányban keresendők.

A mozgásnevelést először a nagymozgások fejlesztésével kezdjük, majd a manipulációval és tapintásfejlesztéssel folytatjuk, illetve párhuzamosan gyakoroltatjuk mindkettőt. A nagymozgások kialakításához már sokféle eszközünk és lehetőségünk van: alkalmazzuk a szenoros integrációs terápiát, az iskolai uszoda révén pedig a vízben való mozgás örömét is megtapasztalhatják a gyerekek. Lehetőség szerint igyekszünk a lóval való ismerkedést, együttmozgást is beépíteni a munkánkba.

A nagymozgásokat általában mondókákkal vagy rövid, jól utánozható szavakkal kísérjük – mindig figyelembe véve a gyermek reakcióit. Ha a kicsi már szívesen mozog és viszonylag ügyesen tud helyzetet, helyet változtatni, elkezdődhet a tájékozódás gyakorlása is. Ennek nélkülözhetetlen része a saját testén való tájékozódás. Ugyancsak fontos a hallási figyelem fejlesztése: forduljon hang irányába, több zörejt közül szűrje ki a számára fontosat...

Néhány feladat:

- csörgőlabra gurítása, elkapása,
- babzsák vagy egyéb, hangot adó anyaggal töltött zsák elkapása, megkeresése,
- egyszerű ritmus visszaadása tapssal, ritmushangszerekkel,
- zenehallgatás, hangkazetták.

A tapintás- és manipulációfejlesztés kezdetén gyakran találkozunk olyan kiscsivel, aki nem akart, nem mert megfogni, megérinteni tárgyakat. Sokszor a szájukhoz viszik és/vagy eldobják ezeket. Ezért a csoportszobáink falán többféle saját készítésű „falvédőnk” van: különböző felületű (bolyhos, sima, stb.) textiliákra patenettel, tépőzárral, „fülelkel” erősítünk fel egyszerű tárgyakat (puha kefe, kanál, csörgő, vízzel töltött flakon, stb.).

Ezeket nem lehet eldobni, mert „visszatérnek” – így próbáljuk minél hosszabb manipulálásra készíteni a gyermekeket.

Néhány bevált feladat még tapintás- és manipulációfejlesztéshez:

- nagyméretű gyöngyök, golyók felfűzése, leszedése (Montessori-torony, lánc),
- különböző anyaggal bevont kockák válogatása, megadott szempont szerint,
- a válogatandó tárgyjal megjelölt edényekbe való szortírozás,
- sógyurma: gömbölyítés, sodrás, lapítás,
- tépőzár, cipzár használata.

Kommunikáció

A kommunikáció minősége, fajtája nagyon változatos képet mutat kisgyermekünkénél. A beszédet, mint kommunikációs formát nem mindegyikük tudja használni. Többnyire a beszédértés fejlettebb szintű, mint az önálló megnyilvánulás. Gyakori náluk a hibás mondat szerkesztés és ragozás (pl.: E/2. személyben beszélnek magukról). A szókincsük szegényes, könnyebben fejezik ki magukat szituációkhoz kötötten. Gyakori az echolálás. Azok a kicsik, akik nem használják a beszédet, sok más formában kommunikálnak a környezetükkel. Gyakran sírással, kiabálással, ritkább esetben dühös, agresszív reakciókkal fejezik ki kívánságaikat, vagy nemtetszésüket.

A kommunikáció kialakítása az egyik legfontosabb területe a munkánknak. A még nem beszélő kicsiknél nagyon kell figyelniük a legapróbb jelzésekre is. Ezekre egyszerűen megfogalmazott mondatokkal reagálunk. Fontos, hogy mindig megnevezzük, hogy mi fog történni vele. Lehetőleg állandóan ugyanazokat a szavakat használjuk. A jól látó értelmileg akadályozott gyermekek számára is megnyugtató a felnőtt csöndes hangja, következetessége – nálunk ezeknek még nagyobb a jelentősége.

Ha a gyermek saját hangját hallatja, utánozzuk, illetve a mi könnyen utánozható – először hangjainkat, szótagjainkat, majd szavainkat próbáljuk vele utánoztatni. Sokszor játszunk énekkel, mondókával összekapcsolt hangutánzás, mozgásos játékokat.

Játék

A játéktevékenysége minden gyermekről sok fontos dolgot árul el értelmi képességeiről, érzelmi életéről egyaránt.

A halmozottan sérült vak gyermekek játéka sokszor egysíkú, állandóan ismétlődő elemeket tartalmaz (zörgetés, dobálás, kipakolás, stb). A megszo-kott, kedvelt játékaikhoz nagyon ragaszkodnak, sokáig leköti a figyelmüket a

velük való foglalatosság. Nem szívesen játszanak egymással, jellemzőbb, hogy egy-egy védett kis zugba vonulnak a játékaikkal. A társakkal való közös játék helyett inkább a felnőtteket részesítik előnyben. A számukra szimpátiikus, jól ismert felnőttel nagyon bensőséges, érzelemgazdag viszonyt alakítanak ki (ölébe bújnak, szeretik a simogatását, igénylik a velük való törődést). A játéktevékenység színesítése, változatosabbá tétele sok segítséget igényel, ezért igyekszünk a játékba minél többször bekapcsolódni. Próbálunk az érdeklődésüknek megfelelő játékokat, tárgyakat vásárolni, készíteni. Értelemszerűen kiemelt szerepe van ezeknél az egyszerű, jól kézbe vehető formáknak, a játék hangjának, kellemes tapintásának, súlyának, esetleg illatának. Életkoruknak megfelelően, minden nap kellő időt fordítunk erre a tevékenységre.

Önkiszolgálás

Az önkiszolgálás terén nagy eltérések tapasztalhatóak gyermekeink körében. Van olyan, akinél a szobatisztaság elérése a cél, de olyan is, aki teljesen önállóan használja a WC-t.

Az étkezés, öltözés szokásainak kialakításához nagyon fontos a szülő segítése és együttműködése. Ezért e területen is gondolunk rájuk a speciális módszerek, „trükkök” megismertetésével. Fontos, hogy tudják az utánzás lehetőségének kiesése – látó gyermekeknél kiemelkedő a szerepe! – jelentősen nehezíti pl. a helyes mozdulatok megtanulását. Célszerű ezért a vak kisgyermek mögött elhelyezkednie a felnőttnek a segítségnyújtás közben (kanál közös megfogásakor, kabát felvételekor, stb) így a gyermektől elvárt – később általa önállóan végzendő mozdulat gyakorolható.

Látásnevelés

Azoknál a gyermekeknél, akiknek valamilyen mértékű látásmaradványa van, igyekszünk ezt minél jobban kihasználni, gyakoroltatni. A diagnózistól, látásteljesítménytől függően fény követésére, kontúros képek, élénk színű tárgyak felismerésére tanítjuk őket. Megjelöljük pl. a kedvenc játékukat vagy ennek helyét élénk színnel, elütő színű alátétet teszünk eléjük a foglalkozások során. A csoportszoba berendezésénél gondolunk arra, hogy a terem bizonyos részét jobban éri a napsütés, több, esetleg változó helyzetű mesterséges fényt alkalmazunk (pl. elemlámpa, színes égők). Kedvelt a gyerekeknél a speciális „világító doboz” is (alulról világítja meg a ráhelyezett tárgyat).

Együttműködés a családokkal

Úgy véljük, nem kell hosszasan írunk a vak kisgyermeket nevelő családok nehéz helyzetéről, hiszen ezek a gondok többnyire azonosak valamennyi családban, ahol sérült gyermek van. Többszörösek viszont a terhek a kicsi halmozott sérülése esetén. Az óvodába kerülés idejére már – sok orvos, természetgyógyász felkeresése után – kezdik elfogadni a szülők a vakságot, mint állapotot. A gyermekük lassúbb ütemű fejlődését, „más”-ságát is ezzel magyarázzák. Ezért igen nehéz a feladatunk, amikor az értelmi akadályozottsággal is kénytelenek szembesülni. Ebben a munkában segítségünkre van pszichológusunk is: egyéni és/vagy kiscsoportos beszélgetésekre hívja, várja a szülőket.

Gyógypedagógusokként mi arra törekszünk, hogy partnerekként dolgozzunk együtt a szülőkkel: velük örülünk az apró sikereknek, igyekszünk őszintén megbeszélni a gondokat. Jó alkalmak erre az évente bővülő számú óvodai lehetőségek: előzetes nyári ismerkedés, családlátogatás, nyílt nap, ünnepek, nagyszülők találkozója, stb.

Örülünk, hogy bepillantást nyújthattunk a munkánkba.

Irodalom

LILLI NIELSEN: *A vakon született csecsemők térismerete*. Kézirat Budapest, 1992.

LILLI NIELSEN: *Vak vagy?* Kézirat. Budapest, 1990.

POÓR ERZSÉBET (szerk.): *Nevelési program az értelmi fejlődésükben akadályozott vak óvodások számára*. In: *A vakok óvodája nevelési programja*. Budapest, 1999.